

КОГНІТИВНІ ДИЛЕМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ

УДК 159.922.6

БЕЛОНОЖКО Є.В.

науковий співробітник Інституту соціальної і
політичної психології НАПН України, м. Київ

Діалог розглядається як спосіб здійснення суспільних змін. Вирішується проблема відповідності об'єкту і методу емпіричного дослідження діалогу. Розроблюється схема аналізу подвійних зв'язків (Double Bind), як засобу емпіричного дослідження когнітивних дилем розвитку діалогу.

Ключові слова: діалог, відношення, норма, життєдіяльність, суспільні зміни, когнітивна дилема, комунікативна ситуація, подвійний зв'язок, схема аналізу.

КОГНИТИВНЫЕ ДИЛЕММЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОГО ДИАЛОГА

Диалог рассматривается как способ осуществления общественных изменений. Решается проблема соответствия объекта и метода эмпирического исследования диалога. Разрабатывается схема анализа двойных связей (Double Bind), как средства эмпирического исследования когнитивных дилемм развития диалога.

Ключевые слова: диалог, отношения, норма, жизнедеятельность, общественные изменения, когнитивная дилемма, коммуникативная ситуация, двойная связь, схема анализа.

Вирішується проблема встановлення відповідності об'єкту і методу емпіричного дослідження розвитку соціального діалогу в умовах кризового стану суспільного існування. Функція практики діалогу полягає у встановленні, організації і розвитку відношень між суб'єктами суспільних змін, спрямованих на відновлення умов цілісності станів життєдіяльності, соціальної організації та суспільної свідомості. Сутність діалогу як практики встановлення організації і розвитку відношень між суб'єктами суспільних змін задається, з цієї точки зору категорією відношення, яка виступає основою визначення об'єкту дослідження.

Проблема. На даному етапі дослідження специфічною проблемою виступає встановлення відповідності структури соціального діалогу, як об'єкту емпіричного дослідження і структури засобів аналізу емпіричних характеристик, отриманих в ситуації прикладного дослідження практики організації соціального діалогу.

Засобом концептуалізації отриманих даних при цьому з необхідністю виступатиме модель, яка представляє соціальний діалог як об'єкт соціального типу. Разом з тим, сутнісна природа діалогу визначається як об'єкт гуманітарного типу пізнання, а отже необхідно визначити умови існування соціального

діалогу, які задають його структурну будову як об'єкту соціального типу, сутність якого визначається нормативною зв'язкою і протипоставленням «норма – реалізація» в ситуації соціальної діяльності. Засоби дослідження таких об'єктів представлено в методології системно діяльного підходу [1; 4; 5; 6; 7; 9].

Концепція когнітивного спілкування представляє моделі об'єкту прикладного дослідження, на основі схеми подвійного зв'язку розробляється модель когнітивної дилеми, як одиниці аналізу емпіричного процесу спілкування [1; 2; 8].

Підходи до розробки засобів організації емпіричної перевірки моделей, а також засобів емпіричного аналізу процесу соціального діалогу при вирішенні задач суспільної практики представлені у розробленій у дослідженнях С.В. Попова методології суспільної експертизи, у дослідженні Ю.М. Швалба – методології психологічної експертизи, як методу практики і як методу психологічного дослідження. В.М. Дубровським розроблено метод нормативного аналізу помилок, як засіб емпіричного дослідження структури складної дії [6; 7; 9].

Мета дослідження полягає у розробці структурних уявлень про розвиток соціального діалогу, як об'єкту емпіричного дослідження і принципів розробки засобів аналізу емпіричних даних.

Розробка схеми розвитку практики соціального діалогу. Основами встановлення відношень в практиках соціального діалогу виступають, порушення цілісності норм організації суспільних відношень з одного боку, та порушення цілісності нормативних станів організації суспільної життєдіяльності, з другого боку. Функція діалогу полягає у відновленні як нормативної цілісності цих станів, так і у відновленні їх відповідності один до одного. Для цього у процесі діалогу має встановлюватися стани і відношення відповідності між ним у вимірі безпосередньої комунікації тих суспільних суб'єктів, які здатні здійснити необхідні суспільні зміни.

Практика соціального діалогу має спиратися на ті норми встановлення відношень між , тепер вже, суб'єктами діалогу, які будуть ними прийняті і визнані ними як основа для їх відношень, комунікації і прийняття узгоджених рішень. Таким же способом, як і при протиставленні суспільних відношень і суспільної життєдіяльності, ми маємо визначити і задачу на встановлення відповідності між рівнем відношень суб'єктів діалогу і рівнем цілісності спільних умов їх актуальної життєдіяльності, з одного боку, і задачу на відновлення нормативної цілісності цих станів самих по собі, як протиставлених і автономних вимірів актуального існування суб'єктів діалогу. Крім цього протиставлення,

необхідно поставити задачу на визначення відповідності ставлення до пр. спільного предмету обговорення і його відповідність до ситуації співвіднесеності суспільних відношень та суспільної життєдіяльності. Представлені опозиції, якими визначається функції практик соціального діалогу у процесах суспільних змін, спрямованих на вирішення кризових станів суспільного існування, представлені на схемі, яка задає топічну основу для їх визначення.

<i>Рівні організації суспільної життєдіяльності</i>	<i>Рівні організації суспільних змін</i>	<i>Рівні усвідомлення кризи</i>	<i>Рівні інституалізації змін</i>	<i>Рівні організації суспільних відношень</i>
Процеси суспільної свідомості				
Суб'єкти практики	Проекти змін	Сутність протиріччя	Зміна норм	Суб'єкти відношень
Суб'єкти організації системи влади	Відношення: Довіра Контроль Підтримка	Рівні діалогу: Суспільний Соціальний Громадський	Відношення: Легітимація Визнання Поширення	Суб'єкти організації громадського суспільства
Суб'єкти життєдіяльності	Кризовий стан життєдіяльності	Сутнісне протиріччя	Зразок ідеального рішення	Суб'єкти життєвідношень
Процеси суспільної життєдіяльності				

Рис. 1. Топічна модель функцій соціального діалогу

Основу розгортання функціональної структури практики соціального діалогу визначає сутнісне протиріччя, яке обумовлює кризу життєдіяльності. Прояснення його сутності на рівні суспільного усвідомлення потребує здійснення практик діалогу на трьох рівнях організації суспільного цілого: на рівні суб'єктів громад, які безпосередньо включені у кризові події, на рівні соціальних суб'єктів, які представляють громадське суспільство і суб'єктів соціальної організації і управління (влади), а також, на рівні суспільного діалогу між суб'єктами, активність яких визначає процесуальні і структурні стани цілісності суспільного усвідомлення значення і сутності кризових подій. Діалог на цих рівнях встановлює змістовні і нормативні відношення

між ними, приводячи їх у стан взаємовідображення і взаємовідповідності, тобто у стан ієрархованої цілісності, сфокусований на суті кризового протиріччя і його сутнісній основі. При цьому виникає можливість для суспільних суб'єктів, включених у діалог, визначити необхідні рішення і способи розв'язання кризового протиріччя і включити необхідні ресурси для реалізації цього рішення, відповідно до суспільної ціни його подальшого розгортання.

Такий же аналіз можна провести і у горизонтальному вимірі схеми, де визначення відповідності, наприклад проектів змін відповідно до кризи локальної системи життєдіяльності, на середньому рівні їх реалізації потребує громадського контролю рішень влади з точки зору своєчасності і повноти їх виконання, з огляду на ціну не вирішування кризи, також, необхідними постає і визначення спрямованості рішення саме на суть конкретної локальної кризи. Якщо відповідність встановлено, то до дій влади виникає відношення довіри і підтримки її зусиль, спрямованих на зміну стану системи життєдіяльності системи. Якщо встановлена невідповідність, то сутнісна основа може прояснитися на вищих рівнях організації суспільства. У будь-якому випадку, якщо сутнісні причини виникнення кризи встановлені і донесені до суспільства, адекватне рішення і суб'єкти реалізації мають бути знайдені. У такому випадку рішення може стати ідеальним зразком вирішення кризових станів подібного типу. Суб'єкти його реалізації у такому разі отримують суспільне визнання, а їх діяльність і рішення отримують легітимну силу. Інакшими словами, вдалі зразки суспільних змін через їх поширення отримують інституційне значення і входять у структуру унорм організації суспільних відношень і життєдіяльності. Тим самим суспільна зміна завершується, як у вимірі реалізації проектів змін, так і у вимірі їх ідеалізації і та інституалізації і включення у новий суспільний порядок.

Очевидно, що такий цикл реалізації суспільних змін не відбувається без його розривів і зупинок. Практики соціального діалогу мають розвиватися, оскільки саме вони і призначені для відновлення такої логіки ініціювання, організації та інституалізації змін.

Розробка структури параметрів об'єкту емпіричного дослідження.

Для виконання своїх сутнісних функцій, соціальний діалог має розвиватися як суспільна практика, а отже, до його розвитку ми так само, як і для іншої суспільної практики можемо застосувати такий же принцип і спосіб аналізу протиріч його розвитку, з тим, щоби виокремити ідеальний цикл реалізації

практики соціального діалогу як суспільної інновації. Такий цикл і виступить схемою розвитку практики діалогу, детермінованого протиріччями і невідповідностями процесів реалізації необхідних і невідкладних суспільних змін. Оскільки такі протиріччя і невідповідності та розриви мають різний зміст і ситуації їх виникнення, то схему розвитку практики діалогу може розглядатися і як ідеальний спосіб відновлення нормативної цілісності його функціональної структури, а відтак і його функціональних задач і засобів самоорганізації, адекватної специфічному змісту і основам суспільних протиріч.

Параметри організації	Параметри самоорганізації		
	<i>Предмет</i>	<i>Поляризація</i>	<i>Консенсус</i>
<i>Суб'єктність</i>	Відношення	Ідентичностей	Значення
<i>Легітимність</i>	Ситуація	Пріоритетів	Зміст
<i>Прозорість</i>	Подія	Цінностей	Смисл

Рис.2. Параметри процесу і типи структурних складових предмету діалогу

Параметр організації умов ведення діалогу встановлює відношення його суб'єктів до задачі, яка вирішується шляхом обговорення змісту предмету діалогу. Результатом її вирішення виступає встановлення значущих особистих відношень між учасниками діалогу, основою яких виступає суспільне значення його предмету.

Параметр самоорганізації процесу діалогу встановлює відношення до способу визначення змісту предмету обговорення. Результатом виступає визначеність смислу, змісту і значення предмету обговорення для учасників діалогу.

Параметри нормативної організації задають необхідні умови функціонування суб'єктів діалогу в структурі актуальної події, ситуації, або стану суспільних відношень. Для встановлення відношення прийняття і визнання осмисленості, суттєвості і значущості ведення обговорення предмету діалогу, суб'єкти мають докласти зусилля: для прояснення ціннісного смислу події, що ініціює діалог; для рефлексивного визначення і оцінки важкості, складності і невизначеності ситуації його досягнення; для пошуку особистісного смислу проходження шляху до порозуміння.

Параметри самоорганізації визначають нормативний спосіб розв'язання суспільних протиріч шляхом функціональної організації діалогу між суспільними суб'єктами. Самоорганізація способу вирішення протиріч між суспільними суб'єктами вклю-

чає послідовність етапів їх розв'язання шляхом прояснення об'єктивного смислового змісту предмету обговорення, виявлення протилежних позицій в оцінці його значення і досягнення консенсусу у визначенні об'єктивної сутності протиріч.

Розробка моделі когнітивної дилеми, як когнітивно-го механізму розвитку діалогу. Розвиток діалогу виступає як процесуально координована зміна способу вирішення функціональних задач і відповідна зміна способу організації процесу обговорення. Основою процесуальної координованості змін виступає саморух предмету обговорення, який відображує актуальну цілісність станів відношень суб'єктів діалогу.

Структура цих станів відображається у предметі діалогу і визначає його структурну цілісність. Порушення цілісності станів відношень на рівні їх усвідомлення виступає чинником утворення когнітивної дилеми розвитку діалогу. Утворення і розв'язання когнітивних дилем виступає показником стадій процесу розвитку діалогу. Способи розв'язання когнітивних дилем виступають детермінантою розвитку інтегративного розвитку процесів вирішення задач, процесів самоорганізації обговорення та розгортання структури відношень між суб'єктами діалогу.

Протиріччя, невідповідність відношень відображується у протиріччях предмету обговорення і знову відображуються у стані цілісності відношень. Цілісність відношень існує безпосередньо-феноменально, утворюючи форму їх існування. Протиріччя відношень як предмет діалогу виступають у визначеній і структурно формі, яка виступає відображенням норм організації відношень. Таким чином, об'єктивним змістом предмету діалогу виступають норми організації відношень. Простір існування відношень задається їх предметним ціннісним та екзистенційним змістом на рівні життєвідношень в структурі змісту – способу – образу життя, де зміна стану життєвідношень відбувається як подія, що змінює стани цілісності життєдіяльності. На рівні суспільної свідомості норми організації свідомості існують як ідеальний зміст життєдіяльності. У вимірі безпосереднього існування відношень суб'єктів діалогу простір відношень замикається утворенням предмету діалогу. Протиріччя предмету виступають подіями, що безпосередньо змінюють цілісність відношень суб'єктів діалогу, які утворюють ситуацію невідповідності змісту і форми відношень суспільних суб'єктів, які у свою чергу стають змістом задачі діалогу на їх прояснення і відновлення життєдіяльних і ідеальних основ відновлення цілісності змісту і форми станів відношень.

Розробка засобів емпіричного аналізу основана на концепті «подвійного зв'язку» та «когнітивної дилеми», які визначають

уявлення про механізми порушення процесів комунікації і відношень та способи їх подолання. У контексті емпіричного дослідження спілкування когнітивна дилема виступає як одиниця аналізу його будови, як об'єкту дослідження, а схема подвійного зв'язку засто-совується у функції засобу аналізу структури дилем, способу її утворення і способу її розв'язання в умовах комунікативної ситуації [1; 3; 8].

Наданий опис виступає першим феноменально-смысловим визначенням поняття когнітивної дилеми, як одиниці аналізу процесу розвитку діалогу і як когнітивного механізму іманентного розвитку діалогу. Когнітивним механізмом дилема виступає у вимірі її усвідомлення. При заданих умовах організації і засобах самоорганізації діалогу, вирішення когнітивних дилем виступає як основний механізм розвитку діалогу. Але також можна розрізнити і полярні типи дилем, які вирішуються на іншій основі і виступають як окремі типи іманентних механізмів розвитку діалогу. Структура цих процесів, тип їх природи як об'єктів пізнання. Відповідає іншим типам і предметам пізнання, Ми припускаємо, що мають існувати і можуть бути описані тип дилеми діалогу, який відповідає стандартам гуманітарного типу знання, а також, природничо-наукового типу знання. Основним типом «механізмів» іманентного розвитку діалогу і його сутнісною природою і, відповідно, об'єктом пізнання виступає гуманітарний тип об'єкту, як до природи якого співрозмірні методи, засоби і норми гуманітарного типу дослідження.

Когнітивний тип дилем і, відповідно, механізму розвитку діалогу відносимо до соціального типу об'єктів, будова яких визначається протиставленням і структурним зв'язком «норми і реалізації» в ситуаціях соціальної діяльності.

Норми її утворення і розв'язання у когнітивному вимірі виступають як усвідомлювані, а отже і такі, що відображені у знанні. Знання про структуру і форму утворення когнітивних дилем дозволяє свідомо будувати і застосовувати їх як засоби організації процесів усвідомлення і як засоби, на основі яких будуються способи їх розв'язання.

Висновки. Сутність соціального діалогу як об'єкту дослідження визначає його функція щодо розв'язання сутнісних протиріч в актуальній організації суспільних відношень.

Специфічним предметом діалогу виступають норми організації відношень. Діалог виступає способом встановлення цих норм, вирішуючи при цьому задачі контролю їх відповідності до актуальних суспільних потреб, а з другого боку, вирішуючи задачу на їх утворення.

Існування і актуальна реалізація нормативного порядку суспільних відношень проблематизується кризовими станами суспільного порядку, які виступають подіями невідвортної сили і змушують суспільних суб'єктів шукати нові форми і норми його відновлення.

Суспільні відношення, організація яких визначає предметну реальність здійснення діалогу можуть бути представлені трьохрівневою ієрархованою структурою, яку можна визначити як рівні суспільної, соціальної та життєдіяльної організації суспільних відношень.

Аналіз і концептуалізація емпіричного матеріалу мають будуватися:

1 - на методі суспільної експертизи, як форми організації суспільних змін; Модель експертизи має будуватися на основі структури параметрів умов організації діалогу;

2 – на основі структури параметрів розвитку діалогу має будуватися модель експертизи, як форми організації емпіричного дослідження;

3 – на основі схематизації структури когнітивної дилеми та схеми подвійних зв'язків мають визначатися показники та індикатори розвитку діалогу;

4 – встановлені на основі апробації моделі структурних параметрів соціального діалогу чинники розвитку діалогу та відповідні індикатори блокування обговорення: «зіткнення» між учасниками, як події, що зупиняють продовження обговорення відповідно до вимог спільної задачі; «помилки» виконання норми комунікативної взаємодії, що блокують обговорення змісту «зіткнень»; «когнітивні дилеми», як події утворення подвійних зв'язків між процесами розуміння, рефлексії та мислення, які блокують обговорення змісту протиріч позицій учасників діалогу, в визначають основні типи структурних одиниць, які утворюють морфологію емпіричного матеріалу в умовах проведення експертизи, як форми організації практики і емпіричного дослідження розвитку соціального діалогу.

Література

1. Активізація когнітивних процесів у спілкуванні : методичний посібник / [В. П. Казміренко. З. Ф. Сівєрс, В. М. Духневич та ін.] ; за ред. В. П. Казміренка. – К.: Міленіум, 2011. – 268 с.
2. Белоножко Є.В. Когнітивні умови розвитку діалогу в спільній творчій діяльності: психоекологічний підхід // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Житомир: "Вид-во ЖДУ ім. І. Франка", 2013. – Том VII. Екологічна психологія. – Випуск 34. – с. 21-27

3. Бэйтсон Г. Экология разума. Избранные статьи по антропологии, психиатрии и эпистемологии / Пер. с англ. М.: Смысл, 2000. – 476 с.
4. Дідковський С.В. Проблематизація в структурі соціальних діалогів / С.В. Дідковський // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Житомир: “Вид-во ЖДУ ім. І. Франка”, 2013. – Том VII. Екологічна психологія. – Випуск 34. – С. 71-77
5. Пископель А.А. научная концепция: структура, генезис. М.: путь, 1999. – 416 с.
6. Попов С.В. Методология организации общественных изменений // Этюды по социальной инженерии/под ред. Розин В.М. – М.: УРСС. – С. 45-62.
7. Попов С.В. Методологически организованная экспертиза как способ инициации общественных изменений. //Этюды по социальной инженерии/под ред. Розин В.М. – М.: УРСС. – С. 63-78.
8. Засади когнітивної психології спілкування: монографія/ [В.П.Казміренко, В.М.Духневич,О.Ю.Осадько та інші]; за наук. ред. В.П.Казміренка; НАПН України, ІСПП. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. -
9. Швалб Ю.М. Методология и теория экспертной деятельности: психологические аспекты. – К.: «Основа», 2013. – 240 с.

The dialogue is seen as a way of social change. The problem of conformity of objects and methods of empirical research dialogue is developing. Circuit analysis of double bonds (DoubleBind), as a means of empirical research in cognitive dilemmas of dialogue proposede

Keywords: *dialogue, attitude, norm, livelihoods, social changes, cognitive dilemma, communicative situation, a double bond, circuit analysis.*